

EGY RITKÁN OLVASOTT KÖNYV MARGÓJÁRA
Szentkuthy Miklós: Händel

„Miért tombolnak a népek, milyen hiábavalóságot terveznek a nemzetek?” – (Biblia, Zsoltárok Könyve 2/ 1-2., Új fordítású Biblia – 1. fejezet)

Akár e szavakkal is kezdődhetne a most újra aktuális Szentkuthy-féle kötet (hiszen testvérháború dúl a szomszédban!), ha túltengene benne a politika és az aktualitás. De nem így van, e kifakadás „csak” a Messiás oratórium egyik zsoltárának szövege. Azé a Messiásé, amit Händel írt, és amiből a „Halleluja” tételt az angol közönség felállva szokta hallgatni, sőt énekelni. Ámde az író nem csak a vallás érdekelte, hanem a hozzá tapadó ókori világlátás (keresztény, zsidó és „pogány” nézetek különállása és egybefonódása), valamint a reneszánsz időszak, a barokk-rokoko világ irodalma, zenéje és festészete is. Egyéb aktualitás is akad: 35 éve halt meg az író (1988. július 18-án).

Szentkuthy Miklós a magyar- és világirodalom fenegyereke. Kortársai ehhez hasonló névvel illették: „az új regény szörnyetege”. Meg így is: „szóhedonista, konstrukcionista mágus. Olvasókínzó író. A legnagyobb szabálysértő”. Semmiképp nem tartozik tehát a legolvasottabbak közé. De ez az állapot, amíg élt, egy cseppet sem zavarta.

¹ Szili István nyugdíjas főiskolai oktató (ELTE Tanárképző), biológus - és zenekedvelő. Zenei témájú írásai megjelentek már többek között a Természet Világa c. folyóiratban, és a Napút c. online folyóiratban.

Szentkuthy Miklós (1908–1988) író, esszéíró, műfordító, a magyar regényirodalom nagy megújítóinak egyike. 2013-tól a Digitális Irodalmi Akadémia posztumusz tagja.

Miért is zavarta volna, hiszen még halála után is jó ideig sorban jelentek meg posztumusz művei. Nem is beszélve Naplójáról, ami állítólag százötvenezer oldalt tesz ki (és teljes egészében csak 2038-ban válik olvashatóvá). Mindezek révén nyugodtan kijelenthetjük, hogy csakugyan megszállott, grafomán ember volt.

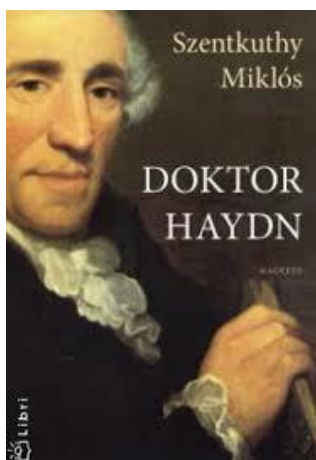
Elhíresült kötetei (a Prae-re és a Szent Orpheus breviáriumára gondolok) mellett temérdek mást is alkotott, többek között életrajzi regényeket. Azonban „ezek inkább fantáziák, mint életrajzi regények”, mert „... amikor ezeket a zenei regényeket írtam, hangsúlyozva, ismételve, ordítva, öklömmel jelképesen kalapálva, hogy az égvilágon semmi közük sincs a divatos biographie-romancée-khoz, regényes életrajzokhoz. Ezeket ugyan megrendelésre írtam, de mivel az Orpheus-t 1942 után nem folytathattam²: 'Orpheus-stílusomból', amit lehetett, beleloptam. A kiadók elfogadták.” (Tokaji András által idézett részlet PRAE *Szentkuthy Miklós a kánonban* elnevezésű kördézésére, 2008.)

² A Magyar Királyi Törvényszék betiltotta a terjesztését vallásghalászás és közszeméremértés címén.

Szentkuthy Miklós
(prae.hu)

Hát ez csakugyan így van. Olyannyira, hogy ezekben, de különösen a Händelről és Dürerről szólóban mindennél jobban megmutatkozik az „Orpheus-stílus”. A Händel éppen emiatt tartozik a nehezen olvasható művek közé, jóllehet, az író felfogása, vagyis a hőse életét befolyásoló hatások, tények mindvégig követhetők. Nagy ívű elmefuttatásai azonban gyakran csak többszöri figyelmes olvasás által válnak érthetővé. Márpedig ezekben az elmebeli meglódulásokban ugyancsak bővelkedik a regény. Nem ismeretes, milyen volt a Händel-mű fogadtatása, de az biztos, hogy a (Zenemű) kiadó alaposan elszámította magát, amikor több tízezres példányszámban jelentette meg a könyvet. Amit legtöbbször iskolai tanulmányi ajándékként adtak át olyanoknak, akik még jóval a harmincadik életév előtt jártak. (Magam is egy ilyen ajándékba adott kötethez jutottam hozzá!) Márpedig, „...ha volna egy távollátó kultminiszter, törvénybe iktatná, hogy a harmincadik betöltött év alatt tilos kézbe venni Szentkuthyt.” (Onagy Zoltán)

Felmerül a kérdés: vajon az író nem ugyanaz a megszállottság hajtotta-e műve megírásakor, mint hővét, Händelét? Mert az nem lehet véletlen, hogy olyan történelmi

szereplőket választott (Händel-en kívül Mozartot, Haydn-t, Dürert, Goethét, Luthert), akikre hasonló megszállottság volt jellemző. A zeneszerző és az író - két alkotó - művészi törekvése nem csengenek-e össze egyféle rímbe? A könyv írója egyik (fennmaradt szóbeli) vallomásában (a cím megjelölése nélkül) „habzó barokk műnek” nevezi alkotását, sőt „verbális orgazmust” emleget, ugyanakkor „aszketikus munkának” tartja az írást.

„Mert életemnek az aszketikus munkaőrületen kívül nem volt más tartalma; dolgoztam néha (vagy inkább: mindig) naponta huszonnégy órát is, - ha ettem, azért ettem, minden ingyenség nélkül, hogy szervezetemet erre a lehetetlenséget súroló fegyelmezett munkára fenntartsam. Ha „jóakaróim” portói borra vonatkozó számláimat lopják ki, elfeledkezve, hogy ugyanabban a feltört fiókban ragyogó tiszta írással készült kottahegyek állnak: tudják meg, hogy bor és birkahús csak – a szerzetesi szigorúságú alkotást szolgálta; én nem ittam egy fél korty portói bort, hogy ne az én Uram kánai menyegző-csodájára, az Utolsó Vacsorára, - a temetéseken a fekete drapériára festett fehér isteni kehelyre ne gondoltam volna.” (24. fejezet)

Kire vonatkozik tehát ez a megállapítás? Alighanem mindkettőjükre. Író és műve egyé válik, és ez az állapot Szentkuthy esetében teljesen elképzelhető. A több mint 350 éve élt Händel művein kívül nem túl sok életrajzi adatot hagyott hátra. A kortársak – vagyis Händelről író, jó –, vagy rosszindulatú visszaemlékezők sem árasztották el információikkal a szerzőt. Ebből a kevésből kellett, és tudta kibontakoztatni terjedelmes művét Szentkuthy Miklós, ami az életrajzi írásai között utolsóként, 1967-ben jelent meg. Mindössze egy évvel később, mint a Dürer-életrajz, ami kor és témaábrázolásban is megelőzte a Händel-t. Méghozzá meglehetősen sajátos módon: a csekély életrajzi adatból olyan terjedelmes művet épített, ami minden barokkos díszítő kíváncsúnak megfelelt. Mert az ábrázolás egyik fontos szempontja a korhoz való hűség! Ezen kívül megkísérelte Händel személyiségét is megjeleníteni (úgy gondolom, sikerrel!), legfőbb érdeme mégis a korszak bemutatása lett, annak minden kellékével együtt.

Igaz ugyan, hogy Pernye András másként látta, de kritikája jóval a Händel megjelenése előtt született: „Pernye András írta a legértőbb kritikát a Divertimentóról (*Mozart életrajz-megjegyzés tőlem Sz.I.*) a Muzsika 1959/6-os számában. Ő látta be teljességgel Szentkuthy művészi horizontját, és ő élte meg legélénkebb és legfogékonyabb fantáziával az író

szemléletének művé alakulását. Az elragadtatás hangján fogalmazott ismertetőben egyértelműen leszögezte, hogy „Szentkuthy meglátta, felismerte és hitelesen ábrázolta a watteau-i kettősséget, a szomorú bohóc és a vidáman kacagó tragikus hős Janus-arcát, a mozarti művészet végső és egyben legfontosabb kulcsát”. (Fekete J. József: Önarckép álarcokban - Látó - 17. évf. 12. sz. ((2006. december)

Ez a kettősség (vagy inkább többszínűség?) jellemzi Händel életét, így általa az életrajzot is. Miért is? A felsorakoztatott szereplők egyike-másika, mint az édesapja, édesanyja, vagy a Pietista Hölgy végig kísérik a regényt, mások viszont fontos életrajzi adatok szemtanúi. Ilyen a lemondásra kényszerülő szász herceg, Zachow zenetanár, János-Gaszton Medici, az utolsó toszkán herceg, Keiser és Mattheson alakja, Buxtehude szerepeltetése, a lelencházak, Watteau, és Hogarth festők, Szavojai Jenő, Jonathan Swift, a Gulliver írója, operaénekesek (férfiak, heréltek és nők) stb. Nem tudhatni természetesen, hogy ezek közül mennyi a valóság, és mennyi az írói fantázia műve. Gyanítani lehet azonban, hogy a mérleg nyelve a fantázia felé hajlik.

No és természetesen tanú Händel minden műve, kiemelten a Vízizene, a 12 concerto grosso és operái, operái, meg az oratóriumai! Az író szempontjából a legfontosabb mégis Szentkuthy zenei hozzáértése, műveltsége. Csak sejthető és feltételezhető, mekkora lehetett az a hanglez- és kotta gyűjtemény, ami lehetővé tette, hogy szinte minden fontos darabról írt valami hozzáértőt. Ezt a zenei tudását már az első fejezetben is bemutatta:

„A d-moll concerto: francia operai nyitánnyal kezdődik. Jelleme csökönyössége és a barokk „túlzás” nyilatkozik meg a három hangból álló, 16-odos képletek ünnepélyes és kokett osztinátójában, tele (finom fülekre appelláló) harmónia- és dallam-ravaszságokkal.”

(1. fejezet)

Legtöbbször azonban tovább is ment az elemző bemutatásban:

„...A concertókat általában – a legkülönbözőbb helyeken adták elő, ezek a helyek is jelképezték (...) George életének miliőit, motívumait, színpadait és színpalait. Őszi park, holdastó, sejtelmes, függönyös budoárok; olaszos, vásári színpadon, erdei piknik vagy vadászkirándulás alkalmával, romantikus erdők tisztásain; cirádás szalonokban, pikáns hitregei játékok betéteiként; monumentalizáló, rómaizáló és imperializáló operadiszletek előtt; ugyancsak (a lényegében halott) reneszánszot idéző kastélyi képtárban; olasz comedia dell'arte maskerádéi előtt, - után vagy között; de egy-egy tétel hallható volt a templomban is, - „ó, azok a liberális, modern kántorok!...” (1. fejezet)

Ki volt Händel valójában? Állampolgári státuszát így jellemezte:

„... Német volt, aki angol állampolgársággal meg akarta mutatni, hogy olaszabb az olaszoknál...”

A fentebbi jellemzésen kívül az is igaz, hogy nőtlen volt egész életében: „feleség, gyermek, nő – sehol. Anyja, az volt, és mindenek fölött.” Betegségek gyötörték (depresszió, idegösszeroppanás, gutaütés okozta bénulás), idős korában megvakult – mégis többször „föltámadt”. Harminc évig szakadatlan írta az újabb és újabb operákat, feldolgozva a görög-latin mitikus, és főleg ószövetségi történeteket:

„...Mikor vagy tizenöt évvel később minden szem- és fültanú Londonban azt hitte, hogy a bolondház vaskapui bezárulnak örökre az elsüllyedt Mr. Händel figurája mögött: a zenei mennyország kapui nyíltak meg számára és számunkra – a Judás Makkabeusban.” (1. fejezet)

Nem különben a sokak által fő műnek tekintett Messiás árvaházi bemutatója Dublinban.

Érdekes epizód (és csak a mű utolsó szakaszában kerül említésre), hogy utal a három betűből álló monogramra, vagyis Bachra, akivel – köztudott – Händel soha nem találkozott.

„Vagy négy-öt évvel ezelőtt ... egy német tudós zenei társaság ... egyik képviselője ... egy német zeneszerző művét George lakásán hagyta ... *Orgona partita (és kánonszerű változatai)*” „*Von Himmel hoch da komm ich her*” „(mennyei magasából térek ím hozzátok) szövegére és témájára. Valahol hárombetűs monogram is volt a kottán. Szerzőé? Ajándékozóé? ... Mikor George búcsúzott színházbeli nagy orgonájától, ezt az ismeretlen német darabot játszotta.” (33. fejezet)

Minden olvashatósági nehézsége ellenére ez a könyv hallatlanul érdekes, és vélhetően száz év múlva is az lesz minden Händel életére kíváncsi ember számára. Kevés Szentkuthy-éhoz fogható író található a világirodalomban. Külön öröm és megtiszteltetés számunkra, hogy gyökerei és származása ellenére magyarul írt, nem pedig németül, bár azt a nyelvet is választhatta volna. Stílusa egyéni, felfogása, a nyelvtani szabályokhoz való (látszólag nemtörődöm) viszonyulása ugyancsak hasonló. Nem vitás, hogy grafomán volt (megszállottság!), aki azonban jobban szeretett élni, mint írni. De azt is kijelenthetjük, hogy csakis íróként szeretett élni.